Dalia Urbanavičienė
Projektas

BENDROSIOS NEMATERIALAUS KULTŪROS PAVELDO ARCHYVINĖS MEDŽIAGOS INVENTORINIMO TAISYKLĖS

Lietuvoje gausu įvairaus pobūdžio institucijų, kaupiančių nematerialaus kultūros paveldo archyvinę medžiagą – etnografinius aprašus, tautosakos rinkinius, folkloro ir tarmių garso įrašus, vaizdo įrašus, fotografijas ir kt. LR Vyriausybė 2005 m. patvirtino *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepciją,* kurioje numatytas vienas svarbiausių uždavinių – „sukurti integralią, vienodais standartais ir informacijos naudojimo susitarimais pagrįstą Lietuvos kultūros paveldo informacijos sistemą“. Šis uždavinys sunkiai įgyvendinamas tol, kol įvairių institucijų archyvinė NKP medžiaga inventorinama vadovaujantis skirtingais principais. Siekiant išspręsti šią problemą, čia pateikiamos *Nematerialaus kultūros paveldo archyvinės medžiagos inventorinimo taisyklės*, parengtos atsižvelgus į tarptautinę ir Lietuvoje prigijusią praktiką (daugiausia remiantis duomenimis apie Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Lietuvių kalbos institute, Klaipėdos universitete sukauptus nematerialaus kultūros paveldo archyvus).

TAISYKLĖSE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

Apsauginė kopija – archyvinės medžiagos originalo kopija, skirta saugojimui.

Archyvinė nematerialaus kultūros paveldo medžiaga – užfiksuotos, inventorizuotos ir saugomos nematerialaus kultūros paveldo vertybės (garso, vaizdo įrašai, rankraščių rinkiniai, ikonografinė medžiaga ir kt.).

Archyvinio originalo savininkas – archyvinę nematerialaus kultūros paveldo medžiagą surinkęs, sutvarkęs ir inventorizavęs rinkėjas arba kitas asmuo (juridinis ar fizinis), perėmęs teises į archyvinės nematerialaus paveldo medžiagos originalus.

Archyvinis vienetas – konkrečia (tekstine, garsine, vaizdine) forma užfiksuotas ir archyve saugomas vienetas (dainos garso įrašas, tarmės pavyzdžio transkripcija, anketa, piešinys, nuotrauka ir kt.).

Darbinė kopija – archyvinės medžiagos originalo kopija, skirta darbui.

Informacinis vienetas – iš konkretaus pateikėjo (-ų) konkrečiu momentu gauta ir/ar užfiksuota nedaloma informacija arba tam tikras kūrinio variantas, galintis turėti vieną ar daugiau užfiksavimo formų, t.y. apimti vieną ar daugiau archyvinių vienetų (pvz., informacinis vienetas užfiksuotas ir kaip garso įrašas, ir kaip vaizdo įrašas, ir kaip vėliau sudaryta teksto ir/ar muzikos transkripcija).

Pateikėjas – asmuo, perteikiantis gyvosios tradicijos būdu perimtas ir išsaugotas autentiškas etninės kultūros vertybes arba pateikiantis duomenis apie jas.

Transkripcija – garso ar vaizdo įrašuose užfiksuotos muzikos, žodinio teksto ir (ar) choreografijos perteikimas raštu.

BENDRIEJI ARCHYVAVIMO PRINCIPAI

1. Kiekvienos institucijos, įstaigos, organizacijos ar privataus asmens turima archyvinė nematerialaus kultūros paveldo medžiaga visų pirma **skirstoma pagal archyvinio originalo priklausomybę į tokius fondus**:

originalią savo archyvo medžiagą (originalo savininkas yra pati institucija, įstaiga, organizacija ar privatus asmuo);

kopijas iš kitų archyvų (originalo savininkas yra kita institucija, įstaiga, organizacija ar privatus asmuo);

montažinę medžiagą (kopijuojant tam tikra pasirinkta tvarka sumontuotą tiek originalią savo archyvo, tiek kitų archyvų medžiagą).

2. Institucija, įstaiga, organizacija ar privatus asmuo vi**ešai turi teisę skelbti tik originalią savo archyvo medžiagą**, o kopijos iš kitų archyvų ir montažinė medžiaga naudojama apribotai. Kopijos skelbiamos tik gavus originalo savininko leidimą, būtinai nurodant tos medžiagos originalų kodus.

3. Toliau archyvinė nematerialaus kultūros paveldo medžiaga **skirstoma į fondų rūšis ir atskirus fondus pagal skirtingą medžiagos pobūdį**. Kiekvienas fondas turi skirtingą kodavimą ir numeraciją.

Paaiškinimas: Fondo rūšis kartais gali sutapti su atskiru pagal skirtingą medžiagos pobūdį fondu, bet kai kuriais atvejais gali aprėpti ir keletą tokių atskirų fondų. Pavyzdžiui:

1 lentelė

FONDŲ RŪŠYS	**ATSKIRI FONDAI**
TEKSTŲ FONDAI	Rinkiniai
	Ekspedicijų sąsiuviniai
	Bylos (ar aplankai)
	Anketos
GARSO FONDAI	Garso įrašai
VIDEOFONDAI	Videoįrašai
FOTOFONDAI	Negatyvai
	Nuotraukos (pagamintos)
	Nuotraukos (skaitmeninio formato)

4. Dažnai atskiro fondo medžiaga užfiksuojama skirtingos rūšies laikmenose – tuomet galima suformuoti **skirtingų laikmenų subfondus**, jiems suteikiant savarankiškus kodus ir ištisinę numeraciją.

Paaiškinimas: Senesniais laikais garso įrašai ilgą laiką buvo fiksuojami magnetinėse juostose, vėliau – audiokasetėse MC, dar vėliau – DAT kasetėse, mini diskuose MD, kompaktinėse plokštelėse CD-R ir t.t. Ši įvairovė kuo toliau, tuo labiau gausėja. Skirtingų laikmenų matmenys skiriasi, todėl kiekvienos rūšies laikmenas patogiausia saugoti atskirai (pritaikius joms skirtingų dydžių lentynas, dėžes ir pan.) – t.y. sudarant atskirus skirtingų laikmenų subfondus.

5. Jei tas pats **informacinis vienetas turi skirtingus archyvinius vienetus**, būtina inventorizuojant nurodyti jų sąsajas.

6. Dar neinventorizuota medžiaga saugoma **pagalbiniuose fonduose**, ja naudotis negalima.

7. Naudojant archyvinę medžiagą draudžiama eksploatuoti unikalius vienetinius originalus (arba juos pakeitusias vienetines kopijas), todėl turi būti pagamintos **apsauginės ir darbinės kopijos**. Apsauginės kopijos eksploatuojamos tik išskirtiniais atvejais (panaudojant medžiagą leidybai ir pan.), o nuolatiniam archyvo darbuotojų ir lankytojų darbui (medžiagos atrankai, transkribavimui, kopijavimui ir pan.) naudojamos tik darbinės kopijos. Apsauginės kopijos įrašomos į ilgesniam saugojimui pritaikytas laikmenas, darbinės kopijos – į patogias naudojimui ir atskirų vienetų paieškai laikmenas.

Pasiūlymai: Patogiau, kai įmanoma pasirinkti vienodos talpos apsauginės ir darbinės kopijos formatą, nes pagaminus vieną kopiją, antrąją pakanka automatiškai dubliuoti (pavyzdžiui, į kompaktines plokšteles CD-R gali būti perrašomos garso įrašų ir apsauginės, ir darbinės kopijos).

8. Apsauginių ir darbinių **kopijų fondai gali turėti savarankišką numeraciją**.

Paaiškinimas: Skirtinga numeracija dažniausiai pasitaiko kopijuojant garso ar vaizdo įrašus, nes įvairių laikmenų (mg. juostų, MC, CD-R, VHS, DVD ir pan.) talpa dažnai skiriasi.

9. **Apsauginių ir darbinių kopijų inventorinė numeracija viešai neskelbiama**, ji reikalinga tik vidiniam archyvo naudojimui. Dėl to kopijų turinio aprašuose būtina tiksliai nurodyti kiekvieno vieneto sąsają su originalo inventorine numeracija.

ORIGINALIOS ARCHYVO MEDŽIAGOS INVENTORINIMO PRINCIPAI

10. Kiekvieno archyvinės nematerialaus kultūros paveldo medžiagos **vieneto inventorinį numerį sudaro**: 1) raidinis kodas; 2) laikmenos numeris; 3) vieneto laikmenoje numeris.

Pavyzdžiui: inventoriniame numeryje *LTR 1561(2)* raidinį kodą atitinka *LTR*, laikmenos (rinkinio) numerį – *1561*, konkretaus vieneto (dainos, pasakos ar pan.) eilės numerį laikmenoje – *2*.

11. Raidinio kodo pradžia turi reikšti **konkretaus archyvo identifikaciją**.

Paaiškinimai: Vienodą įvairių to paties archyvo kodų pradžią svarbu nustatyti tam, kad būtų galima duomenis apie skirtingų archyvų medžiagą sujungti į bendrą duomenų bazę. Tačiau kai kurie archyvai savo medžiagą pradėjo inventorinti panaudodami skirtingus kodus, kurių pradžia nenurodo dabartinės archyvo identifikacijos (arba tokia identifikacija buvo, bet ilgainiui prarado prasmę). Pavyzdžiui, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (buv. LTSR Valstybinė konservatorija) muzikinio folkloro archyvo pirmasis kodas buvo KTR – Konservatorijos tautosakos rankraštynas, vėliau atsirado KF – Konservatorijos fonoteka (kai liaudies muzikos įrašai buvo įterpiami į bendrus garso įrašų fondus), dar vėliau KLF – Konservatorijos liaudies fonoteka (kai liaudies dainininkų įrašus pradėta komplektuoti atskirai). Šie kodai dabartiniu metu traktuojami kaip rankraštinių rinkinių (KTR) ir garso įrašų (KF, KLF) fondų kodai, tačiau jiems trūksta papildymo, reiškiančio dabartinę archyvo identifikaciją. Rekomenduojama, kad archyvo identifikacijos kodas reikštų trumpinį tam tikro darinio, kuris ateityje mažiausiai kistų. Pavyzdžiui, naujai pasirinktas minėto archyvo identifikacijos kodas yra *MFA*, reiškiantis Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus *Muzikinio folkloro archyvą* (plg., *LTR* reiškia Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto *Lietuvių tautosakos rankraštyną*, *ES* – Lietuvos istorijos instituto *Etnologijos skyriaus* archyvinę medžiagą). Tokiu būdu papildžius ankstesnius kodus, šio archyvo senesnės medžiagos kodų struktūra tapo tokia:

2 lentelė

Raidinis kodas		Laikmenos Nr.	Vieneto laikmenoje Nr.	Archyvinio vieneto inventorinis Nr.
Archyvo identifikacija	Atskiro fondo identifikacija (paaiškinimas)			
MFA	KTR (rankraštiniai rinkiniai)	12	3	MFA KTR 12/3
MFA	KF (garso įrašai mg. juostose)	624	9	MFA KF 624/9
MFA	KLF (garso įrašai mg. juostose)	1536	27	MFA KLF 1536/27

12. Raidiniame kode po archyvo identifikacijos turi būti nurodoma **tam tikro atskiro fondo ir skirtingos laikmenos identifikacija**. Ji žymima dvejopai:

12.1. Jei **laikmena tinka tik vienam tam tikros rūšies fondui** (pvz., tik garso, tik video-, tik foto-), laikmena ir fondas gali būti žymimi bendru ženklu. Tokiu atveju archyvinio vieneto inventorinis kodas sudaromas iš dviejų dėmenų: 1) archyvo identifikacijos; 2) laikmenos ir atitinkamo fondo identifikacijos.

Paaiškinimas: Vadovaujantis tokiu principu dažniausiai ir būdavo sudaromi pirmieji skirtingų fondų kodai, pavyzdžiui:

3 lentelė

Bendra kodų kombinacijos išraiška	Iš kodų kombinacijos išskirtas laikmenos identifikacinis kodas, reiškiantis ir fondo rūšį (paaiškinimas)	Numanomas fondas
LTR pl.	pl. (plokštelės)	Garso įrašų
MFA A	A (audiokasetės)	Garso įrašų
MFA D	D (DAT kasetės)	Garso įrašų
MFA V	V (VHS videokasetės)	Videoįrašų
MFA F	F (analoginės fotonuotraukos)	Fotonuotraukų
MFA N	N (analoginiai fotonegatyvai)	Fotonegatyvų

12.2. Jei į tokią pačią laikmeną galima įrašyti skirtingų fondų medžiagą (ir tekstą, ir garsą, ir foto-, ir video- medžiagą), tuomet raidiniame kode **turi būti žymima ne tik laikmenõs, bet ir atskiro fondo identifikacija**. Tokiu atveju kodas sudaromas iš trijų dėmenų: 1) archyvo identifikacijos; 2) laikmenos identifikacijos; 3) atskiro fondo identifikacijos.

Pavyzdys: Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvo vieneto inventorinis numeris sudaromas taip:

4 lentelė

Kodas			Laikmenos Nr.	Vieneto Nr. laikmenoje	Archyvinio vieneto inventorinis Nr.
Archyvo identifikacija	Laikmenos identifikacija (paaiškinimas)	Atskiro fondo identifikacija (paaiškinimas)			
MFA	C (CD-R)	V (videoįrašų fondas	5	3	MFA CF 5/3
MFA	C (CD-R)	F (fotofondas))	5	3	MFA CV 5/3

13. Nors seniau suteikti kodai ne visai neatitinka čia pateiktų archyvinės nematerialaus paveldo medžiagos inventorinimo principų, tačiau **senųjų kodų keisti negalima**, nes jie jau daugelį metų buvo

naudoti skelbiant mokslo darbus, leidžiant rinkinius ir pan. Tokius kodus galima tik papildyti.

Paaiškinimas: Lietuvoje pradėjus kaupti nematerialaus paveldo archyvus dar nebuvo įsivaizduojama, kad ateityje susikurs tokia didžiulė skirtingų institucijų fondų ir laikmenų įvairovė. Iš pradžių pakako tik tam tikros institucijos archyvą reiškiančio kodo (pavyzdžiui, *LTR* – Lietuvių tautosakos rankraštynas). Vėliau, archyvuose atsiradus skirtingo pobūdžio fondams (ne tik rankraštinių rinkinių, bet ir garso įrašų, vaizdo įrašų bei kt.), prireikė kodus papildyti atskirų fondų nuorodomis (pvz., *LTR pl.* reiškia garso įrašų kodą minėtame archyve). Dabartiniu metu šiuos kodus kartais tenka modifikuoti taikantis prie bendrų inventorinimo principų. Būtina priminti, kad kodai yra tik susitarimo būdu nustatomi simboliai, jie nebūtinai turi reikšti trumpinį. Pavyzdžiui, 2 lentelėje pateikti senieji kodai *KF* ir *KTR* jau nebereiškia trumpinio (*Konservatorijos fonoteka* ir *Konservatorijos tautosakos rankraštynas*), tačiau jie išlieka, juos papildžius bendra archyvo identifikacija *MFA* (Lietuvos muzikos ir teatro akademijos *Muzikinio folkloro archyvas*). Toks kodas vis dėlto nenurodo laikmenos tipo, todėl reikalingas papildomas paaiškinimas, kad *MFA KF* reiškia garso įrašų fondą magnetinėse juostose, o *MFA KTR* – transkripcijų fondą rankraštiniuose rinkiniuose.

APSAUGINIŲ IR DARBINIŲ KOPIJŲ INVENTORINIMAS

14. Archyvinės medžiagos apsauginės ir darbinės kopijos inventorinamos tokiu pačiu būdu kaip originalai, tik **pridedant papildomą ženklą prie inventorinio kodo pabaigos**: apsauginę kopiją reiškia raidė *a*, o darbinę kopiją – raidė *d.*

Pavyzdys: Čia pateikiami Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvo skirtingų fondų originalų, jų apsauginių ir darbinių kopijų kodų pavyzdžiai:

5 lentelė

Fondo rūšis	Originalas		Apsauginė kopija (-os)		Darbinė kopija (-os)	
	Kodas	**Laikmena**	**Kodas**	**Laikmena**	Kodas	**Laikmena**
Garso fondas	**MFA KF**	Mg. juosta	**MFA Da**	DAT kasetė	MFA KFd	Mg. juosta
					MFA Ad	Audiokasetė
	MFA KLF	Mg. juosta	**MFA Ca**	CD-R plokštelė	MFA Ad	Audiokasetė
	MFA A	Audio-kasetė	**MFA Ca**	CD-R plokštelė	MFA Cd	CD-R plokštelė
	MFA D	DAT kasetė	**MFA Ca**	CD-R plokštelė	MFA Cd	CD-R plokštelė
	MFA C	CD-R plokštelė	**MFA Ca**	CD-R plokštelė	MFA Cd	CD-R plokštelė
Video-įrašų	**MFA V**	VHS kasetė	**MFA DVa**	Mini DV kasetė	MFA Vd	VHS kasetė
					MFA DVDa	DVD plokštelė
	MFA H8V	Hi8 kasetė	**MFA DVa**	Mini DV kasetė	MFA CVd	CD-R plokštelė
					MFA DVDa	DVD plokštelė
	MFA D8V	Digital 8 kasetė	**MFA DVa**	Mini DV kasetė	MFA CVd	CD-R plokštelė
	MFA DV	Mini DV kasetė	**MFA DVa**	Mini DV kasetė	MFA DVDa	DVD plokštelė
Fotone-gatyvų	**MFA N**	Analoginis negatyvas				
Nuo-traukų	**MFA F**	Pagaminta nuotrauka	**MFA CFa**	CD-R plokštelė	MFA CFd	CD-R plokštelė
	MFA CF	Skaitme-ninė nuotrauka	**MFA CFa**	CD-R plokštelė	MFA CFd	CD-R plokštelė

KOPIJUOTOS IŠ KITŲ ARCHYVŲ IR MONTAŽINĖS MEDŽIAGOS INVENTORINIMAS

15. Iš kitų archyvų gautos nematerialaus kultūros paveldo medžiagos kopijos ir montažinė medžiaga inventorinama prisilaikant bendrųjų inventorinimo principų, tik **papildant inventorinį numerį specifine nuoroda, žymima kodo pradžioje**: kopijuota medžiaga žymima *K-*, montažinė medžiaga žymima *M-*. Šalia turi būti pateiktos nuorodos apie originalo savininko suteiktą inventorinį numerį.

Pavyzdžiui:. Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvas iš Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kultūros archyvo nukopijuotai videomedžiagai suteikė tokius savo kodus: originalo funkciją atliekantis videoįrašas VHS kasetėje žymimas kodu *K-MFA V*, atitinkamai darbinė kopija VHS kasetėje žymima kodu *K-MFA Vd*, apsauginė kopija DVD kompaktinėje plokštelėje žymima *K-MFA DVDa*. Visos šios kopijos turi nuorodas apie Lietuvos liaudies kultūros centro suteiktą archyvinį kodą *LKA V*.